

צל יחסו של ר' יהודה בר אילעאי לרומי – תגובה

Author(s): ישראל בן-שלום

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 1 (תשמ"ז), pp. 111-113

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70061907>

Accessed: 05/12/2011 15:06

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

על יחסו של ר' יהודה בר אילעאי לרומי – תגובה

מאת ישראל בן-שלום

ד' רוקח מערער על הדעה שהבעתי במאמרי: 'רבי יהודה בר אילעאי ויחסו אל רומי'¹, שהסיפור המובא בבבלי שבת לג ע"ב, על שיחה בין שלושה חכמים מרכזיים בני דור אושא, הוא יצירה ספרותית שאין לה אחיזה במציאות ההיסטורית של התקופה. מסקנתי זו נבעה קודם כול, מהעובדה שהשבחים על מעשיה של רומי ('כמה נאים מעשיהן של אומה זו'), המיוחסים לרבי יהודה בר אילעאי, אינם הולמים חכם שהיה עד ראייה לאימי דיוני מרד בר-כוכבא, ושחזה במו עיניו את ההרס, ההרג והשכול שנגרמו ליישוב היהודי בארץ בידי הרומאים². במאמרי ציינתי, שמלות השבח לרומי המיוחסות לרבי יהודה, אינן תואמות את קרבתו לרבי עקיבא שמת על קידוש השם, לא עולות בקנה אחד עם הדרשה שהוא מסר בשם רבו, על מה 'שעשו... ידי עשיו בביתר'³, ואין הן הולמות את החוויות שהתנסה הוא עצמו, בימי גזירות השמד⁴. לדעתי לא סתר פרופ' רוקח את עיקר נימוקי, שהביאוני להטיל ספק במהימנות ההיסטורית של המקור שבו אנו עוסקים. על אף הפירוט והסתיירות הקשות שנתגלו בסיפור, ולמרות פרטים חשובים שגם לדעתו אין בהם אמת היסטורית⁵, איתן רוקח בדעתו שהשיחה בין שלושת החכמים אכן התקיימה⁶.

אעבור עתה לבחון את עיקר השגותי, תוך סטייה מסוימת מן הסדר שבו הן הובאו. נראה שרוקח אינו מקבל שרבי יהודה בר אילעאי מהלך בהלכה בשיטת רבי אליעזר בן הורקנוס. בהערה 4, בהתייחסו לדוגמה שהבאתי מהבבלי (מנחות יח ע"א), הוא כותב: 'ברם, אין זו מסקנה הכרחית, שכן אפשר לומר שהגמרא הסיקה מסקנה מצירוף העובדה הביולוגית, שר' יהודה היה בנו של ר' אילעאי, עם העובדה המפורשת בבבלי, סוכה כז ע"ב, שר' אליעזר בן הורקנוס היה מורו של ר' אילעאי'. על כך יש להשיב, שלפנינו אין זאת סתמא דגמרא, אלא ברייתא הנשנית בשם רבי, שיש לה מקבילה בתוספתא⁷. הקביעה 'שיהודה... שונה משנת ר' אליעזר' נמסרת על ידי רבי מפי רבי

- 1 ציון, מט (תשמ"ד), עמ' 24-9.
- 2 שם, עמ' 14.
- 3 ירושלמי, תעניות ד ח, סח ע"ד; איכה רבה, ב (מ"ז), בוכר, עמ' 100.
- 4 ירושלמי, עירובין ט א, כה ע"ג; תוספתא שם (כ"ע, פ"ח), ליברמן, מועד, עמ' 117; בבלי, שם, צא ע"א: 'ואמר רבי יהודה...'
- 5 כגון מינויו של רבי יהודה 'כראש המדברים בכל מקום' על ידי השלטונות; המסורות על הכינוס בכרם ביבנה והאישים שהשתתפו בכינוס זה; וכן הגליית רבי יוסי לציפורי. ראה בדברי רוקח, עמ' 108.
- 6 שם, שם.
- 7 זבחים ב יז, צוקרמאנדל, עמ' 483. התיבות 'אמר רבי' אינן בכתב יד ערפורט, אולם נמצאות בכתב יד וינה ובדפוס.

אלעזר בן שמוע, בן דורו של רבי יהודה בר אילעאי. אולם העובדה שרבי יהודה מהלך בשיטתו של רבי אליעזר, אינה נקבעת על ידי ברייתא זו בלבד. תלמודיים דגולים כבר היסקוה על סמך הלכות רבות ומגוונות. אפשטיין כתב: 'אע"פ שר' יהודה היה גם תלמידו של ר"ע קיבל בעיקרו תורת אביו ר' אילעאי, תלמידו של ר' אליעזר'⁸. וכן מורי יבל"א, ד' גילת, מציין בכמה מקומות בספרו: משנתו של רבי אליעזר בן-הורקנוס, שרבי יהודה 'מהלך כרגיל בשיטת ר' אליעזר'⁹. יוצא איפוא, שכל עוד לא נסתרו הוכחותיהם של חוקרים אלה, שרירה וקיימת המסקנה שרבי יהודה מהלך בשיטת רבי אליעזר, עם כל ההשלכות ההיסטוריות הנובעות מכך¹⁰.

אשר לטענתי, שקשה לפשר בין עמדת האהדה וההערכה של רבי יהודה כלפי רומי לבין מימרה אחרת המיוחסת לו, המבטאת שנאה לרומי וציפייה למפלחה, סבור רוקח, שקיימות דוגמאות דומות אצל חכמים אחרים. אני מצטט מדבריו: 'למשל, ר' יוסי בן קיסמא... הטיף להשלמה או אף לכניעה... והיה מקובל בחוגי השלטון... ואף על פי כן אנחנו עדים... שקיווה להשתחררות מעולה של רומי כשם שציפה לגאולה'. לדעתי, זה מעשה לסתור. עובדה היא, שבדבריו של רבי יוסי בן קיסמא המטיף לכניעה לרומי, יש אמנם צידוק הדין, אולם אין בהם אף שמץ של שבח לרומי. נהפוך הוא, רבי יוסי מזכיר את פשעיה הכבדים של רומי כדי להוכיח שיש לקבל את הדין: 'אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת...'. האם ניתן להשוות בין דבריו של רבי יוסי בן קיסמא לבין התפעלותו הבלתי מסויגת של רבי יהודה מ'מעשיה הנאים' של רומי? האם יש סתירה בין צידוק הדין לבין ציפייה לענישתה של רומי ולמפלחה¹¹?

בהמשך מביא רוקח דוגמה נוספת, הפעם דרשה המיוחסת לרבי שמעון בן לקיש: 'הנה טוב מאד – זו מלכות שמים, והנה טוב מאד – זו מלכות הארץ. וכי מלכות הארץ טובה מאד? אתמהא! אלא שהיא תובעת דיקות שלבריות'. ושוב נראה לי שאין המשל דומה לנמשל. ריש לקיש חי ופעל במחצית השנייה של המאה הג'. על אף השנאה ל'מלכות הרשעה'¹², אין להשוות את המצב בארץ במאה הג' – ימי האנרכיה והאינפלציה שפקדו את כל חלקי האימפריה – להרס ולגזירות השמד שלאחר מרד בר-כוכבא, עם כל המטען הרגשי שהתלווה אליהם¹³. עובדה היא, שרבי יהודה בר אילעאי הוא

8 י"נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, תל-אביב תשי"ז, עמ' 106. וראה גם מה שכתב בעמוד 67 שם: '... ובייחוד ר' אילעאי ובנו רבי יהודה ובן בנו רבי יוסי הם הם ששמרו על משנת ר' אליעזר, וראה שם בהמשך. ועיין גם אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, יבמות יב יא, עמ' 134.

9 י"ד גילת, משנתו של רבי אליעזר בן הורקנוס, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 34–35, וכן עמ' 40, 188–189 ובמקומות רבים נוספים. ראה במפתח, ערך 'יהודה', עמ' 341.

10 במאמרי, עמ' 15–16.

11 שם, עמ' 15. על רבי יוסי בן קיסמא ראה לאחרונה: G.J. Blidstein, 'Rabbis, Romans, and Martyrdom – Three Views', *Tradition*, XXI, 3 (1984), pp. 54–62.

12 ראה למשל מימרתו של ריש לקיש על 'מלכות הרשעה', בראשית רבה ב ד, תיאודור-אלבק, עמ' 17–16.

13 ראה את ההבחנה בין דורו של רבי לדורו של רבי יוחנן נפתח, באשר לרגישות לאסונות שפקדו את ישראל עם נפילת ביתר, בירושלמי, תעניות ד ח, סח ע"ד, ובאיכה רבה, ב (מ"ז), בובר, עמ' 100. ועיין במאמרי, עמ' 15.

החכם היחיד בדור אושא שמויחסים לו דברי שבח לרומי¹⁴. נוסף לכך, אין גם להשוות בין שתי הדרשות. דרשתו של ריש לקיש מסויגת מראש על ידי הביטוי 'אתמהא'¹⁵, ומטרתה היא דידקטית. הדגש מושם על משפט וצדק, כאשר השימוש בדוגמת 'המלכות' משמש כעין 'קל וחומר', כדי להבליט ביותר שאת את חשיבות הנושא שבו עוסק הדרשן. כידוע, השימוש בפאראדוקסים הוא אחד האמצעים השכיחים בדרשות חז"ל¹⁶.

אשר לרבי שמעון בן יוחי ציינתי במאמרי, שדברי התרסתו תואמים את הידוע לנו על השקפותיו הקנאיות ועל גישתו האנטי־רומאית. אולם האמת הפנימית שבדבריו אינה מחייבת עדיין לקבל את הסיפור בבבלי כאמת היסטורית. נדמה, שהרדיפות והדיכוי בימי גזירות השמד היוו עילה מספקת לבריחתו ולהסתתרותו במערה של קנאי כרבי שמעון בן יוחי, בלי שנאלץ לקושרן לשיחה הדימוינית עם רבי יהודה ועם רבי יוסי¹⁷. גם דבריו בגנות הדילטוריה מסתברים יפה על רקע התקופה¹⁸. ניסיתי להשיב על עיקר השגותיו של פרופ' רוקח¹⁹. אם ניתוחי נכון, הרי שיותר לסכם שהסיפור על השיחה המפורסמת בין שלושת החכמים הוא אכן יצירה ספרותית ללא בסיס היסטורי.

14 ולא רק בתקופת אושא לא מצינו דברי שבח לרומי, אלא גם בימי רבי, לא אצלו ולא אצל חכמים אחרים בני התקופה.

15 על הביטוי 'אתמהא' בבראשית רבה, ראה במבואו של אלבק, שם, כרך ג, עמ' 23.

16 ראה לדוגמה בירושלמי, חגיגה א ז, עו ע"ג: 'רבי חונה רבי ירמיה בשם רבי שמאל בר רב יצחק מצאנו שויתר הקב"ה לישראל על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, ועל מאסם בתורה לא וויתר... וראה שם בהמשך. והשווה פסיקתא דרב כהנא, א טו, איכה, מנדלבוים, א, עמ' 254; איכה רבה, פתיחתא ב, בובר, עמ' 2.

17 על רבי יהודה כבר הרחבנו את הדיבור. על רבי יוסי ראה במאמרי, עמ' 12–13. כדאי להוסיף שמטבע הלשון 'יוסי שתק' מובא גם בבבלי, נזיר נ ע"א, קידושין נב ע"ב, בהקשר אחר: '...אמר ר' יוסי יאמרו מאיר שכב יהודה כעס יוסי שתק... והשווה: ירושלמי, קידושין ב ז, סג ע"א: 'כד דמך ר"מ... שם מובאת אותה ברייתא על רבי יהודה וסומכוס, ללא דברי רבי יוסי. את העובדה שיתר המקורות המספרים על הסתתרותו של רבי שמעון בן יוחי במערה אינם מזכירים אף ברמז קל את השיחה המפורסמת, מסביר רוקח 'שהסבר ידוע מן השיחה שבבבלי שבת לג ע"ב'. אולם אין דרכם של בעלי אגדה להבליע לחלוטין מעשה חשוב, שהסעיר את הרוחות ושהביא לתוצאות חשובות וחמורות כאחת. לפי זה, לא היו צריכים לציין בבבלי או בירושלמי את נידויו של רבי אליעזר או את הדחתו של רבן גמליאל. דומה שנהיה קרובים יותר אל האמת אם נניח שר"ש בן יוחי ברח והסתתר, מסיבה כלשהי הקשורה לרדיפות בשעת גזירות השמד, והמעשים שגרמו לבריחתו נשתקעו במרוצת הזמן, דווקא מתוך כך שהיו שכיחים יחסית, בקרב מפירי הגזירות.

18 ראה למשל, את המסופר בירושלמי חגיגה ב, עז ע"ב, על מעשיו של אלישע בן אבויה. אין אנו חייבים לקבל את הסיפורים על פרטי פרטיהם כאמת היסטורית, אולם רשאים אנו לשער שהם משקפים מעשים של יהודים משתפי פעולה עם רומי, בימי גזירות השמד. וראה גם את המסופר בבראשית רבה פב, תיאודור־אלבק, עמ' 984–985.

19 יתר השגותיו, כגון בדבר הדרשה בבבלי, עבודה זרה ב ע"א, או בדבר יהודה בן גרים, אינן מכריעות לדעתי. למשל, מי שיראה את השיחה בבבלי שבת כיצירה ספרותית השייכת לשכבה בבית בתר אמוראית (כפי שכתבתי במאמרי, עמ' 24), ימצא בנקל את ההסבר מדוע האמוראים שבשמן נמסרת הדרשה בעבודה זרה לא שמעו על השיחה בין שלושת החכמים. כמו כן הפירוט הקשורות ליהודה בן גרים יקבלו משקל מכריע אם נראה את השיחה כבלתי היסטורית. וראה מה שכתבתי במאמרי עמ' 22–24, ואין לי מה להוסיף בנידון.